

De València a Roma a través dels Borja. Congrés commemoratiu [sic] del 500 Aniversari de l'any jubilar d'Alexandre VI (València, 23-26 de febrer de 2000), València: Generalitat Valenciana: Conselleria de cultura, educació i esport; Roma: Ministero per i beni e le attività culturali: Comitato Nazionale Incontri di studio per il V centenario del pontificato di Alessandro VI (1492-1503); Roma nel Rinascimento, 2006, 448 p. [A cura de Paulino Iradiel i José M. Cruselles]

El volum constitueix el darrer lliurament de les actes dels congressos organitzats pel Comitato nazionale Incontri di studio per il V centenario del pontificato di Alessandro VI (vegeu-ne la llista en aquest mateix número de la REVISTA BORJA, R.11). La trobada va tenir lloc a València l'any 2000 i va inaugurar l'Any Borja, patrocinat per les institucions autonòmiques del País valencià per celebrar el cinquè centenari del jubileu de 1500. El congrés que justifica el volum tenia com a objectiu “tornar els Borja al context que els corresponia dins de la història valenciana en el trànsit de l'Edat Mitjana als temps moderns” (p. 11). Alhora, en aplegar contribucions d'investigadors dels dos països que més s'han compromès en l'estudi de la *matèria borgiana*, resulta un bon exemple dels fruits que aporta l'intercanvi d'informacions arxivístiques i d'anàlisis entre dues tradicions que encara pequen d'una certa desconexió mútua.

Després d'unes observacions generals sobre el pes que en la literatura produïda al voltant dels Borja ha tingut la pseudohistoriografia (concepte que aquí engloba des d'obres divulgatives fins a literàries i que amb prou feines distingeix entre un Gregorovius, una Bellonci o productes comercials d'ínfima qualitat), José M. Cruselles (“Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria”, p. 15-41) analitza la bibliografia borgiana produïda al País valencià. La primera fita important és la publicació i regest de documents de l'arxiu del ducat de Gandia, aleshores ja integrat en el dels Osuna, que Manuel Oliver va divulgar el 1886; segueixen les apologies catòliques i valencianistes dels anys quaranta del segle XX, influïdes pel recull documental de Peter de Roo sobre Alexandre VI i la seva família (1924); i s'acaba amb la recent recuperació de la temàtica borgiana en la historiografia del País valencià i, en especial, en la producció local de centres borgians per excel·lència com Xàtiva o Gandia, ara interpretada com a aportació pròpia de la cultura valenciana i catalana a la història i l'imaginari europeus; aquesta última línia, d'un caràcter marcadament reivindicatiu, reconeix com a precedent els estudis del jesuïta Miquel Batllori i ha estat impulsada arran dels centenaris borgians de 1492 i 1500.

Francesco Tateo (“Poi che Valenza il colle Vaticano occupato avea (Pietro Bembo, *Prose delle volgar lingua*, I 13)”, p. 43-51) ressegueix la formació d'un tòpic antiespanyol que té, amb alguna excepció, Alexandre VI com a paradigma en fites literàries i historiogràfiques dels segles XVI-XIX. Alguns dels tòpics i de les anècdotes sobre el segon papa Borja i els seus familiars són identificats per

Renata Fabbri (“*Spiriti antiborgiani in scritture veneziane coeve*”, p. 53-68) en textos venecians contraris a la política alexandrina, sigui en els despatxos d’ambaixadors (Giustinian, Zorzi), sigui en dietaristes (Sanudo, Priuli, etc.).

Miguel Navarro (“*La promoción eclesiástica de Rodrigo de Borja: estrategia nepotista y política dinástica de Calixto III*”, p. 69-89) analitza el paper que Alfons de Borja juga des de Roma, primer com a cardenal i després com a papa Calixt III, en la carrera eclesiàstica dels seus nebots Roderic de Borja i Lluís Joan del Milà. Els projectes de Calixt en aquest sentit topen frontalment amb la política nepotista del Magnànim en la provisió d’algunes dignitats catalanoaragoneses, com ara el bisbat de València, que el papa intentarà preservar –val a dir que amb èxit– en mans de la família.

José Manuel Nieto Soria (“*La política eclesiástica de los Reyes Católicos durante el pontificado de Alejandro VI*”, p. 91-112) descriu el “sistema de relació transaccional” que s’estableix entre el papat i la monarquia hispànica en quatre “esferes de conflicte”: la provisió de benefets, les relacions fiscals, la delimitació de les respectives jurisdiccions i el control de les butlles pontificies. L’intervencionisme reial i la resistència davant de les mesures de Roma –centre neuràlgic de la diplomàcia internacional– que afecten el clergat i les rendes d’origen eclesiàstic de les corones hispàniques, creixen progressivament al llarg del segle xv i es converteixen en una pràctica que més endavant serà al·legada com a font de dret.

Anna Maria Oliva (“*Gli ambasciatori dei Re Cattolici presso la corte di Alessandro VI*”, p. 113-145) situa en aquests anys els orígens de la moderna diplomàcia espanyola, influïda per la italiana i per la presència catalanoaragonesa al Mediterrani des d’Alfons el Magnànim. El nou ambaixador té residència estable en la cort que l’acull, compta amb personal propi i una xarxa de connexions amb el monarca que li permet no tan sols negociar qüestions concretes, sinó transmetre informació i rebre instruccions sobre afers diversos de la política internacional. L’autora elabora una tipologia dels personatges que exerciren funcions pròpies de l’ambaixador modern en la Roma alexandrina. La documentació que produïren, encara considerada de propietat privada, s’ha conservat sovint en arxius familiars i privats.

Els aspectes econòmics del pontificat del segon papa Borja s’analitzen en dos treballs. David Igual Luis (“*Los banqueros del papa: Ambrogio Spannochi y sus herederos (1450-1504)*”, p. 147-181) estudia la carrera d’aquests financers i homes de negocis de Siena prop dels papes de la segona meitat del segle xv; se centra en la seva implantació a València, especialment a partir del 1488, en què els membres de la família instal·lats en aquesta ciutat es constitueixen com a filial amb personalitat pròpia; i descriu les activitats financeres que duen a terme per a l’entorn borgià. L’autor ha editat, amb José M. i Enrique Cruselles, un balanç dels comptes del duc Joan de Borja a Gandia amb la banca Spannochi, conservat al fons Osuna de l’Archivo Histórico Nacional, secció Noblesa (vegeu la recensió R.3 d’aquest mateix número de la REVISTA BORJA). Partint de les expectatives que la presència dels dos papes Borja a Roma en un període tan curt de temps creava per a l’activitat econòmica valenciana, Enrique Cruselles (“*El comercio valenciano con Roma durante el pontificado de Alejandro VI*”, p. 183-205) acaba conclouent que, tot i la important comunitat castellana i catalanoaragonesa establerta a la ciutat santa en aquests anys, i a banda de negocis puntuals relacionats sobretot amb el mercadeig d’aliments, l’episodi borgià no implicà cap transformació profunda en el comerç valencià. El treball es basa en un buidatge de la documentació notarial sobre assegurances marítimes i sobre lletres

de canvi girades entre Roma i València, conservada a l'Arxiu de Protocols (Col·legi del Patriarca) i a l'Arxiu del Regne de València.

La branca dels Borja més oblidada per la bibliografia, la del ducat de Gandia, és reivindicada en la contribució de Santiago La Parra al congrés que ressenyem ("Los hijos de Alejandro VI, duques de Gandía", p. 207-222). L'autor recorda el paper de contrapunt de la llegenda negra que té en alguns autors (personificat en la figura de sant Francesc de Borja) i la seva incidència en la història social i econòmica del país (canyamel, moriscos).

M. Milagros Cárcel Ortí i Vicent Pons Alós ("El clero valentino en la época de los Borja", p. 223-262) descriuen el perfil social i econòmic del clergat valencià i l'organització de la diòcesi en temps dels papes Borja. En l'apartat biogràfic, l'article es pot completar amb un exhaustiu treball posterior dels mateixos autors: "Los canónigos de la catedral de Valencia (1375-1520). Aproximación a su prosopografía", *Anuario de Estudios Medievales*, 35/2 (Barcelona, 2005), p. 907 seg.

Els següents articles fan referència al context valencià coetani dels dos papes Borja: Rafael Narbona Vizcaíno ("Poder real y sociedad urbana. Valencia en el siglo de los Borja", p. 263-279) planteja les grans línies de la lluita pel control del govern municipal de la ciutat des del Magnànim fins a les Germanies. I Manuel Ruzafa García ("Una minoría religiosa en la época de los Borja: los mudéjares valencianos", p. 281-301) situa els papes Borja en el context de la visió general de l'època sobre el món islàmic, interpretat en clau de croada; cap d'ells no sembla fer atenció a les comunitats mudèjars valencianes, encara florents i objecte d'atacs com el de 1455, en el qual hi ha implicats dos parents d'Alfons de Borja (Calixt III), Ot de Borja i de Montcada i Galceran de Castellar.

El volum es tanca amb un bloc dedicat a la història de l'art. Amadeo Serra Desfilis ("Asuntos de familia: el arte patrocinado por los Borja en Valencia en tiempos de Alejandro VI", p. 303-328) se centra en el paper dels Borja com a promotors artístics a Xàtiva, València i el ducat de Gandia; subratlla el gust tradicional que revelen els seus encàrrecs a artistes italians, i conclou que l'activitat de Roderic de Borja en aquest sentit no és especialment destacable. En canvi, el treball de Ximo Company i Felipe V. Garín Llombart ("La comitencia artística de Alejandro VI en Italia", p. 329-394) s'erigeix en una defensa del paper de Roderic com a promotor artístic i cultural; l'inventari comentat dels principals projectes que impulsà a la Península itàlica pretén acabar definitivament amb la imputació de poc amant de la cultura que arrossegava el segon papa Borja. Company ha desenvolupat el tema més extensament en el seu *Alexandre VI i Roma. Les empreses artístiques de Roderic de Borja a Itàlia*, València, 2002 (Biblioteca Borja, 1). Silvia Maddalo ("Ritratti emblema stemmi: simbologia del potere e immaginario figurativo", p. 395-427) aplega el repertori d'emblemes i símbols heràldics utilitzats per Roderic de Borja en les seves múltiples facetes com a comitent artístic (doble corona, flames, toro). Aquests elements s'integren en un programa polític i simbòlic ben meditat, que ja està format abans de l'elecció pontificia, es manifesta plenament durant els actes de la coronació, el 1492, i té com a màxim exponent la decoració dels apartaments Borja del Vaticà.

MARIA TOLDRA
Institut Internacional d'Estudis Borgians